

DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2023.66.126-134>

УДК 711

Мартишова Лариса Сергіївна
*кандидат архітектури, доцент,
доцент кафедри урбаністики та містобудування
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова*
Larysa.Martyshova@kname.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2211-3562>

ГЕНЕЗИС КУЛЬТУРНОГО ЛАНДШАФТУ

Анотація: у статті висвітлюється взаємозв'язок між «елементами» містобудівного середовища, через розуміння сенсу та впізнаваність образів якого, розкривається сутність культурного ландшафту. Унікальність чи універсальність отриманої візуальної інформації є важливішою ланкою в процесі створення та подальшого генезису культурного ландшафту в будь-якій місцевості, культурі або традиції. Символічність та образність сприйняття людини надає можливість створювати ідентичність за допомогою організації штучного середовища архітектурними об'ємно-просторовими засобами задля формування цілісності як фізичного, так і метафоричного (образного) простору.

Ключові слова: культурний ландшафт; архітектура; містобудування; інформація; образ; символ; ідентичність.

Постановка проблеми. Всесвітня історія – по суті своїй, історія конфліктів, в основі якої, як історії розвитку людства, лежить процес зміни не тільки історичних періодів, а й чергування будівництва і руйнувань, коли творення змінюється знищенням, «звільняючи місце» для нових періодів і актів творіння. Кожен конфлікт спричиняє руйнування від локальних до глобальних, проте йдеться не тільки про фізичне знищення цілісності, а, головне, про втрату цілих пластів культури, традицій, зокрема й самобутності людей.

У загальній формі взаємозв'язок між подіями, явищами та об'єктами у світі, виражають закони діалектики, сформульовані Г.В.Ф. Гегелем, які, однак, мають глибше коріння. Так, «ядром» діалектики називають «закон єдності та боротьби протилежностей», що має античний прототип: «ворогуюче з'єднується, з тих, що розходяться, – найпрекрасніша гармонія». Таке визначення античний матеріаліст Геракліт дав гармонії, яка, на його думку, визначає об'єктивний світ речей, структуру космосу і загалом взаємовідносини природи і мистецтва. Згідно з цим законом, кожному предмету і явищу властиві внутрішні протилежності, що перебувають у єдності та взаємодії, боротьбі між собою.

Взаємодія протилежностей народжує форму, спричиняючи зміну в структурі або згин поверхні (за Гайдеггером).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні дослідження виявили, що ідентифікація культурних ландшафтів міста є найбільшим людським продуктом і найвищим вираженням людської культури. Симпозіум ІКОМОС, проведений у 2004 році, зосередився на ідентифікації культурного ландшафту у формі «спільної взаємодії людей і природи в часі» [1]. Симпозіум визнав, що ландшафти, які постійно розвиваються, є «місцями, де люди і природа живуть разом». Культурні ландшафти описуються як живі ландшафти, що змінюються зі зміною культури, клімату та природного оточення всередині та навколо них. Ідентичність, яку генерує культурний ландшафт, відображає «матрицю цінностей» суспільства, яке сформувало його, живе в ньому і змінює його так само, як змінюється його культура. Відповідно до цього, за думкою Лідер-Еліотта та інших, сама культура є формуючою силою [2]. І саме тому усвідомлення культурних характеристик і змін суспільства залишається ключовим фактором для розуміння природи і динаміки атрибутів культурного ландшафту міст, характеру і причин зміни їх ідентичності.

Сприйняття людиною міста вирізняється у зв'язку з психологічними особливостями конкретної людини, її культурними традиціями та самими умовами отримання інформації, тощо, але треба також звернути увагу на те, що потрібно бути готовим до певного типу сприйняття. Треба розуміти мову на якій ця інформація надається, спектр можливих варіацій та значень «побаченого». Тож і чим глибші знання та ширше коло погляду на навколишній світ, тим цікавіше впізнавання. Різні міста викликають різні почуття і створюють різні образи міської ідентичності, культурного ландшафту і людей, які його формують. Тип ландшафтної та вуличної структури, стилістика архітектури та особливості релігійних традицій, кольорові та масштабні співвідношення, матеріали та структури – все це варіації, які визначають ідентичність міста. Таким чином, елементи міста формують його ідентичність яка нерозривно пов'язана з антропогенним фактором і навпаки. Вони створюються спільно, оскільки люди ідентифікують себе з місцем, де вони живуть, формують його, і, в свою чергу, формуються під впливом свого середовища [3]. Дослідження взаємозв'язку між місцем та ідентичністю поглиблює наше розуміння формування ідентичності та ролі місця в соціальному і психологічному розвитку. Так, наприклад Мітчелл вважає, що зв'язок між місцем та ідентичністю може впливати на соціальні утворення, культурні практики та навіть політичні дії. Це можна побачити, наприклад, у процесі освоєння людиною нових територій, коли задля того щоб «пустити коріння» додаються «рідні» та впізнавані архітектурні елементи чи об'єкти, що

асоціюються з батьківщиною [4]. Дослідження в різних галузях, показують різноманітні та множинні способи, за якими місце та ідентичність переплітаються, а також варіанти розуміння культурного ландшафту.

Взаємовідносини пов'язують культурний ландшафт міста, а його ідентичність є ключовим поняттям у сфері екологічної психології, яке передбачає, що ідентичність місця формується у зв'язку з його екологічним контекстом. Термін був введений соціальними психологами Г. М. Прошанським, абатом К. Фабіаном та Робертом Каміноффом [5]. Вони стверджували, що ідентичність міста є підструктурою самоідентичності людини і формується під впливом переживань та емоцій нашого повсякденного досвіду освоєння фізичного простору. Ідентичність місця впливає з численних способів, у які місце функціонує, забезпечуючи почуття приналежності, конструюючи сенс, сприяючи прив'язаності та опосередковуючи зміни. Ландшафтна культурна ідентичність є універсальною концепцією, на якій побудовано багато психологічних теорій взаємовідносин людини і довкілля [4].

Метою публікації є текст, що розкриває сутність культурного ландшафту через розуміння містобудівного середовища та значення архітектурних об'єктів.

Основна частина.

Сучасне уявлення про культурний ландшафт неоднозначне. Нині склалося три принципово різних тлумачення терміна «культурний ландшафт», в основі якого лежать різні домінуючі чинники: природне, культурне або інформаційне середовище. Так, деякі дослідники дотримуються традиційного підходу і визначають культурний ландшафт як антропогенний ландшафт, тобто природний ландшафт місцевості, змінений людиною за певною програмою, що має високі естетичні та функціональні якості [6]. В основі іншого підходу лежить розуміння культурного ландшафту як деякої місцевості, яка протягом тривалого історичного періоду була місцем проживання певної групи людей, які є носіями специфічних культурних цінностей [6, 8]. Найчастіше як такі групи виступають етнічні або конфесійні спільноти. Існує також розуміння цього терміна як інформаційного, в основі якого лежить уявлення про активну роль інтелектуальної та духовної діяльності у формуванні культурного ландшафту; при цьому важливо підкреслити, що культурні духовні та інтелектуальні цінності, які зберігаються й передаються від одного покоління людей до іншого у вигляді інформації, не тільки визначають формування та розвиток культурного ландшафту, а й є його частиною, зазнають на собі вплив інших, матеріальних компонентів ландшафту [6, 9, 10].

Найважливішою частиною культурного ландшафту є культурна спадщина, що зберігається у вигляді уречевлених об'єктів, традиційної діяльності людей або інформації. У деяких культурних ландшафтах спадщина є домінуючою,

визначає перебіг усіх суспільних процесів, що відбуваються на їхній території [7]. Це насамперед комплексні історико-культурні та природні утворення, які є носіями історичної пам'яті, пов'язані з місцями, що зберігають у собі матеріальні та нематеріальні свідчення історичної пам'яті – пам'ятки архітектури, археології, етнології, топоніми, архівні та бібліографічні джерела, різноманітні об'єкти та предмети – природні та антропогенні, що вказують на зв'язок ландшафту з історичними подіями. Подіями, що визначили долю країни, народів, які її населяють, їхньої культури, а також із життям великих людей, які внесли особливо вагомий вклад у розвиток країни та грали значну роль в формуванні її культури [11, 12, 13].

Сучасне місто це високоорганізована структура з численними складними зв'язками та системами, які є різними інфраструктурними рівнями цілісного організму. Всі ці рівні не тільки пов'язані між собою, а й взаємообумовлюють один одного, створюючи цілісний інформаційний простір, що виражається властивою кожному рівню мовою [14]. Містобудівна структура міста, що виражена мовою об'ємно-пластичних форм архітектурних об'єктів та просторовими засобами, має найбільш сильний вплив на психологічний та емоційно-естетичний стан людини (мешканця міста) [15]. Просторові особливості міської структури відбивають не тільки майстерність і індивідуальність автора, але, головне, філософію часу, його стилістичні та естетичні особливості, традиційні і культурні стереотипи, і навіть сучасні технологічні тенденції.

Складність та багатозначність сучасного світу обумовлює певне ставлення до навколишнього середовища, вимагає його нового осмислення і розуміння. Архітектура та містобудування, сфера, що охоплює всі прояви діяльності людини, де найважливішим є те, що це простір моделювання штучного середовища, яке є невід'ємною частиною цілісного світу. Середовище – це цілісний, організований простір, що постійно оточує людину, за допомогою архітектури активно і постійно впливає на єдиний процес формування цієї двоєдиної структури (архітектурне середовище моделює природне, поєднуючись в єдине ціле). Створюючи штучне середовище для життя людини, архітектура багатогранно впливає на людину, при цьому найсильніший вплив вона чинить через візуальне сприйняття, бо діяльність людини завжди пов'язана з різними формами сприйняття навколишнього середовища [16]. Витвір архітектури – це ідея (щось вигадане, уявне) що «одягнена» в матеріальну форму у реальному просторі міста та відтворює світ і його устрій, механізм переведення в фізичний вимір міфів і вигадок, викликаних сучасними умовами, де вигадки стають реальністю завдяки грі форм, образів і смислів.

По мірі того як архітектура стає дійсністю і частиною повсякденного ландшафту, її буденність підвищує рівень реальності, а безперервне відтворення надає початковій архітектурній штучності – природність. Повторюючись у вирі витворів, архітектор створює нову багатофакторну архітектурну реальність, елементи якої проглядаються скрізь, поєднуючись в цілісне середовище, де знак і те що позначається зливаються в ціле [18]. Відтворення за своєю природою – це ритуал повторів і наслідування, де народжується нова штучна природа на основі вже створеної. Ця нова реальність вражає нас грою об'ємно-просторових форм, більше за дійсність, змушуючи орієнтуватись за допомогою архетипів та гри у «впізнавання» елементів та образів в навколишньому світі.

Тож унікальність архітектурного середовища сучасного міста не тільки в його здібності постійно відповідати вимогам стрімкого розвитку, чи в тім, що мистецтво архітектури полягає в наслідуванні ідеї, породженої умовами чи тенденціями певного періоду. Архітектура сучасного міста це цілісний організм, що шар за шаром «створює» світ міста, а кожний новий елемент базується на первісному та стає в свою чергу базою для наступного.

Архітектура, ще з моменту «появи на світ» у вигляді першої споруди – стародавнього житла, охоплювала естетику і функцію, оперувала знаннями, якими володіло людство, висловлювала розуміння навколишнього світу, а архітектор був не тільки будівельником і художником, але і інженером, вченим і філософом. Він був озброєний усіма знаннями, що давав навколишній світ, – від Піфагорійської космогонії, архітектоніки, космосу, до вчення Демокрита про атоми. Перші будівлі, споруджені людиною на Землі, – це моделі світобудови, а структура древніх міст – не що інше, як відображення картини світу, де основні осі вулиць орієнтовані відповідно «небесним осям». Космос і природне середовище в значній мірі визначили як містобудівні традиції, так і архітектурні образи, що неодмінно знайшли відображення в одному з основних естетичних призначень архітектури – виявляти внутрішню сутність об'єкта, закладену в території і часі, виражену через «здійснення метафізики» цієї території, у втіленні прототипу, спочатку властивого даному місцю (простору) [11, 18]. Тож архітектор здатний об'єднувати в єдине ціле об'ємно-просторового витвору художньо-образні і багатофункціональні аспекти.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що складність та багатозначність сучасного світу обумовлює певне ставлення до навколишнього середовища та вимагає його нового осмислення і розуміння. Слід зауважити, що, культурний ландшафт є дуже динамічною системою, що постійно змінюючись, обумовлює наступні зміни, які безпосередньо пов'язані не тільки з фізичними проявами культурних традицій але і з особливостями природної

структури місцевості. В результаті дослідження встановлено, що важливим є об'ємно-просторовий прояв архітектурних та ландшафтних об'єктів в структурі цілісного містобудівного середовища, який виражає внутрішню сутність та надає багатозорову інформацію про ідентичність.

Культурний ландшафт є синтезом та органічним поєднанням архітектурно-містобудівного середовища та його ландшафтно-природної основи. Створюючи штучне середовище для життя людини, архітектура багатогранно впливає на людину, при цьому найсильніший вплив вона чинить через візуальне сприйняття, бо діяльність людини завжди пов'язана з різними формами сприйняття навколишнього середовища. Витвір архітектури – це ідея (щось вигадане, уявне) що «одягнена» в матеріальну форму у реальному просторі міста та відтворює світ і його устрій, механізм переведення в фізичний вимір міфів і вигадок, викликаних сучасними умовами, де вигадки стають реальністю завдяки грі форм, образів і смислів. В свою чергу, всі елементи цієї цілісності постійно розвиваючись, створюють основу для подальшого розвитку не тільки фізичного об'ємно-просторового вигляду архітектурних об'єктів містобудівного середовища, але і його смислового наповнення – нашарування певних значень. Результатом генезису культурного ландшафту стає постійне ускладнення візуальної інформації та її смислового навантаження на тлі розширення спектру універсальних конструкцій та появи нових – сучасних.

Список джерел

1. ICOMOS, 15th General Assembly and Scientific Symposium, 17–21 October. *Final Report*, Режим доступу: www.icomos.org/xian2005/resolutions15ga.htm.
2. Leader-Elliott L., Richard M. & Heather B., Understanding cultural landscapes. Discussion paper. Режим доступу: www.academia.edu/2855898/Understanding_Cultural_Landscapes
3. Giesecking J. & Mangold W. (eds), *The People, Place, and Space Reader*, Routledge: New York, 2014.
4. Nation Master, Saudi Arabia density and urbanization stats. Режим доступу: www.nationmaster.com/country-info/profiles/Saudi-Arabia/People/Densityandurbanisation
5. Proshansky H., Abbe F. & Kaminoff R., *Place-Identity*, 1983.
6. Веденін Ю. А., Кулешова М. Є. Культурні ландшафти як об'єкт культурної та природної спадщини. *Ізвестія АН, Серія: Географічна*, 2001. – Вип. 1. – С. 7-14.
7. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-III

8. Ісаченко А. Г. Про два трактування поняття «культурний ландшафт». *Ізвестія РГО*, 2003. – Вип. 1. – С. 5-16.
9. Арманд Д. Л. Наука про ландшафт. М.: Мисль, 1975. – 286 с.
10. Ле Гофф Жанн. Цивілізація середньовічного Заходу. Режим доступу: www.gumer.info/Buks/History/Goff.
11. Подорога В. А. Метафізика ландшафту. М.: Наука, 1993. 320 с.
12. Zhao Qun, Liu Jiaping. Continuation and development of regional architectural culture [J]. *New Architecture*, 2003. Вип. 2. – С. 11-12.
13. Pregill P. and Volkman N. Landscapes in History: Design and Planning in the Eastern and Western Traditions. 2nd. ed. Vol. 1. 1993, New York, N.Y.: John Wiley.
14. Шубович С. О. Рух і ландшафт як матеріальна основа архітектурної цілісності міського середовища. *Комунальне господарство міст*. Вип. 19. К.: Техніка, 1999. – С. 21-24.
15. Антонов В. Л. Природний ландшафт – пластична і візуальна основи композиції міста. На допомогу проектувальнику-містобудівнику: Ландшафт і архітектурно-планувальна структура міста. – К., 1974. – С. 38-47.
16. Fowler P. J. World Heritage Cultural Landscapes 1992-2002. *World Heritage Papers 6*. UNESCO WorldHeritageCenter, 2003.
17. Arnheim R. Art and visual perception. London, Faber and Faber, 1954.
18. Дженкс Ч. Нова парадигма в архітектурі. *Проект INTERNATIONAL* 2002. – Вип. 5.

References

1. ICOMOS, 15th General Assembly and Scientific Symposium, 17–21 October (2005). Final Report. Access mode: www.icomos.org/xian2005/resolutions15ga.htm (in English).
2. Leader-Elliott, L., Richard, M. & Heather, B., Understanding cultural landscapes. Discussion paper, Access mode: www.academia.edu/2855898/Understanding_Cultural_Landscapes (in English).
3. Gieseeking, J. & Mangold, W. (eds). (2014). The People, Place, and Space Reader, Routledge: New York (in English).
4. Nation Master, Saudi Arabia density and urbanization stats. Access mode: www.nationmaster.com/country-info/profiles/Saudi-Arabia/People/Densityandurbanisation (in English).
5. Proshansky, H., Abbe, F. & Kaminoff, R. (1983). Place-Identity (in English).
6. Vedenin, U. A., Kuleshova, M. E. (2001). Cultural landscapes as an object of cultural and natural heritage. [Kulturni landshfty yak objektkulturnoi ta pryrodnoi spadshyny]. *Izvestiya AN, Seriya: Geografichna, Vyp. 1*, P-p. 7-14 (in Russian).

7. The Law of Ukraine «On Protection of Cultural Heritage». [Zakon Ukrainy «Pro ohorony kulturnoyi spadshyny»] vid 08.06.2000 № 1805-III (in Ukrainian).
8. Isachenko, A. G. (2003). On two interpretations of the concept of «cultural landscape». [Pro dva traktuvannia ponyattya «Kulturniy landshaft»]. *Izvestiya RGO*, Vyp. 1, P-p. 5-16 (in Russian).
9. Armand, D. L. (1975). Science of the landscape. [Nauka pro landshaft]. P-p. 286 (in Russian).
10. Le Goff, Zhan. The civilization of the medieval West. [Civizatsiya serednyovichnogo Zahodu]. Access mode: www.gumer.info/Buks/History/Goff (in Russian).
11. Podoroga, V. A. (1993). The metaphysics of landscape. [Metafizyka landshaftu], P-p. 320 (in Russian).
12. Zhao Qun, Liu Jiaping. (2003). Continuation and development of regional architectural culture [J]. *New Architecture*, (2), P-p. 11-12. (in English)
13. Pregill, P. and Volkman, N. (1993). Landscapes in History: Design and Planning in the Eastern and Western Traditions. 2nd. ed. *Vol. 1*, New York, N.Y.: John Wiley (in English).
14. Shubovich, S. O. (1999). Movement and landscape as the material basis for the architectural integrity of the urban environment. [Ruh i landshaft yak materialna osnova arhitekturnoi cilisnosti miskogo seredovischa]. *Komunalne gospodarstvo mist*, Vyp. 19, P-p. 21-24 (in Russian).
15. Antonov, V. L. (1974). The natural landscape is the plastic and visual basis of a city's composition. To help the urban planner: Landscape and the architectural and planning structure of the city. [Pryrodny landshaft – plastychna ta visualna osnovy kompositciyi mista. Na dopomogu proektivalnyku-mistobudivnyku: Landshaft i arhitekturno-planuvalna struktura mista]. P-p. 38-47 (in Russian).
16. Fowler, P. J. (2003). World Heritage Cultural Landscapes 1992-2002. *World Heritage Papers 6*. UNESCO WorldHeritageCenter, (in English).
17. Arnheim R. (1954). Art and visual perception. London, Faber and Faber (in English).
18. Djenks, Ch. (2002). A new paradigm in architecture. [Nova paradygma v arhitekturi]. *Proekt INTERNATIONAL*. Vyp. 5 (in Russian).

Annotation

Larysa Martyshova, PhD in Architecture, Associate Professor, Associate Professor of the Urbanism and urban planning department, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Genesis of cultural landscape

The article highlights that the modern idea of the cultural landscape is ambiguous. Today, there are three fundamentally different interpretations of the term "cultural landscape", based on different dominant factors: natural, cultural or information environment. Thus, some researchers adhere to the traditional approach and define a cultural landscape as an anthropogenic landscape, i.e. a natural landscape of a place, changed by a person according to a certain programme, which has high aesthetic and functional qualities. The other approach is based on the understanding of a cultural landscape as a certain area that has been a place of residence for a certain group of people who are carriers of specific cultural values for a long historical period. Most often, these groups are ethnic or religious communities. There is also an understanding of this term as an informational one, based on the idea of the active role of intellectual and spiritual activity in shaping the cultural landscape; it is important to emphasize that cultural, spiritual and intellectual values that are preserved and transmitted from one generation of people to another in the form of information not only determine the formation and development of the cultural landscape, but are also part of it, being influenced by other, material components of the landscape. The complexity and ambiguity of the modern world determines a certain attitude towards the environment, requiring a new understanding and comprehension of it. Architecture and urban planning is a field that covers all manifestations of human activity, where the most important thing is that it is a space for modeling the artificial environment, which is an integral part of the holistic world. The environment is a holistic, organized space that constantly surrounds a person, with the help of architecture actively and constantly influencing the unified process of forming this twofold structure (the architectural environment models the natural one, combining into a single whole). By creating an artificial environment for human life, architecture has a multifaceted impact on people, with the strongest influence being through visual perception, as human activity is always associated with different forms of perception of the environment. A work of architecture is an idea (something fictional, imaginary) that is "dressed" in a material form in the real space of the city and reproduces the world and its structure, a mechanism for translating myths and fictions caused by modern conditions into the physical dimension, where fictions become reality through the play of forms, images and meanings.

Keywords: cultural landscape; architecture; urban planning; information; image; symbol; identity.